

ISSN 0350-185x

UDK 808

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ
И
ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ

ЈУЖНОСЛОВЕНСКИ ФИЛОЛОГ

LXVI

*У СПОМЕН НА АКАДЕМИКА
ИРЕНУ ГРИЦКАТ*

Уређивачки одбор:

*др Јасна Влајић-Појовић, др Даринка Горџан-Премк,
др Милка Ивић, др Лили Лашкова, др Александар Лома,
др Софија Милорадовић, др Александар Младеновић, др Мирослав Николић,
др Асим Пецо, др Предраг Пипер, др Слободан Ремейић, др Андреј Н. Собољев,
др Живојин Сјанојчић, др Срејко Танасић, др Зузана Тојолињска,
др Драго Ђујић, др Виктор Фридман*

Главни уредник:

Предраг Пипер

БЕОГРАД
2010

МИЛИЦА ГРКОВИЋ
(Нови Сад)

ОСНОВНЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ ПРАВНЕ И ЕКОНОМСКЕ ТЕРМИНОЛОГИЈЕ У БАЊСКОЈ ХРИСОВУЉИ

У раду се разматра правна и економска терминологија у Бањској хрисовуљи краља Милутина. Дат је преглед терминологије владајућег слоја, нижег друштвеног слоја, феудалних обавеза, управног и правног система, занатства, трговине, нумизматике, времена, мера, средства, пољопривреде, сточарства и религије.

Кључне речи: историјска лексикологија, старосрпски језик, правна и економска терминологија, Бањска хрисовуља.

Бањска или Светостефанска хрисовуља писана је између 1313. и 1318. године, дакле, на самом почетку четрнаестог века. Чува се у Цариграду, где су је Турци однели као ратни плен са многим другим драгоценостима из манастира Бањске, данас села на Косову. У четрнаестом веку то је свакако био значајан центар, који је краљ Милутин одабрао за место вечног покоја. Састављена је из три дела. Најдужи део је даровница краља Милутина, знатно краћа повеља краља Драгутина, написана да би сведочила о братској слози, и овера патријарха Никодима.

Лексика у Бањској хрисовуљи је у највећој мери словенског порекла, што показује више од две хиљаде редова овог текста. Највише позајмљених речи је из грчког језика, што је и нормално када се имају у виду византијске и српске везе у средњем веку. Неке од грчких речи су изгубљене, а многе су сачуване до данашњих дана. Познате речи грчког порекла *манасѝир*, *иџуман*,

ѿрѿеза на почетку четрнаестог века када је документ писан гласиле су *монасѿир*, *иѿумен*, *ѿраѿеза*. Стране речи су се добро прилагођавале српском језичком систему ма из ког страног језика потицале. Поред страних речи које се налазе у српској терминологији, термини словенског порекла заузимају централно место, а стране речи су само онда у употреби када у српском језику не постоји одговарајући термин.

У Бањској хрисовуљи заступљени су термини слични онима из претходних векова, а то наводи на закључак да је за највећи део области живота и других збивања постојала стара словенска традиција, која је наставила да живи у новој држави на Балкану. Када се погледа целокупна слика лексике у овој хрисовуљи, јасно се издвајају термилошки кругови до којих није ни допро страни утицај, него је чврсто своју стару улогу чувао словенски. Неке области су потпуно успеле да сачувају словенску изворност, а за неке се може рећи да су покривене словенским речима, само је понека страна реч успела да потисне домаћу. Мали је број области у којима страна лексика заузима централно место, што је резултат историјских збивања у прошлости, као што је случај са црквеном терминологијом.

У времену у коме је писана Хрисовуља није дошло до значајних језичких промена као што је прелазак *ѣ* у *е*, *ије*, *је*, *и*; вокално *л* није дало *у*, а *ь* још увек није прешао у *а*. С обзиром на то да је овај рад првенствено намењен историчарима, сви термини су дати у савременој форми.

Терминологија владајућег слоја је углавном словенског порекла: *власѿела*, *војевода*, *ѿосѿодар*, *ѿосѿодин*, *ѿсуѿан*, *насѿолник*.

Термини којима су обележени припадници нижих друштвених слојева имају словенски карактер: *јаздничар*, *кобилар*, *коњух*, *ловац*, *млинар*, *овчар*, *оѿпрок*, *ѿсар*, *рибар*.

Феудалне обавезе и порези феудалних подложника већином су исказани терминима словенског порекла: *десетѿак*, *јагњетѿина*, *работѿа*. Реч *бир* је, по свему судећи, страног порекла, мада може бити истог порекла као глагол *збираѿи*.

Управа и правни систем имали су широк круг термина словенског порекла: *закон*, *наказаније*, *ѿовелетѿи*, *ѿослух*, *самосуд*, *суд*, *судѿиѿи*. Незнатан је у овој области број страних термина као овде

често помињана реч *хрисовуља*. Срби су имали и своју реч *повеља*, али *хрисовуља* је повеља оверена златним печатом.

Терминологија занатства такође има словенски карактер: *злаїар, ковач, седлар, шавац*. Страна реч, општи назив за све занатлије *мајсїор* прихваћена је веома рано и јавља се у најраније писаним споменицима.

Трговачка терминологија је словенског порекла и, нема сумње, донета је из прадомовине: *куї, куїїїи, куїљеније, ілаїїїи, іїр҃г*.

Нумизматички термини су ограничени на *динар* и *їерїеру*. Оба термина су несловенска, што сведочи о томе да су Словени приликом досељавања попунили празнину у свом речнику преузимањем од суседа речи које су им недостајале.

Термини за означавање времена у овом споменику се појављују у ограниченом броју. Сви су словенског порекла, мада нам је познато да су називи месеци страног порекла, а у народу су се чували словенски називи: *век, дан, јесен, леїио, месец*.

Термини којим су означене мере су словенског, али и несловенског порекла: *кабао* (мера за тежину), *комол* (мера за дужину), *лакаїи* (мера за дужину), *маїи* (мера за површину), *цакло* (стакло, као мера за запремину).

Терминологија сродства је словенска, донета из прасловенске заједнице: *браїи, дед, жениїїва, жениїїи се, јединац, маїи, оїїац, син, іїревнук, род, родїїїељ*.

Пољопривредна терминологија је словенска, а то у потпуности поткрепљује мишљење историчара да су Словени на првом месту били земљорадничко становништво: *вино҃град, земља, зоб, жњїїи, јара, ораније, ораїи, іишеница, сено, сенокос, слад, іїе҃зовиїїїе, іїези*.

Сточарска терминологија је веома богата. По тврђењу неких историчара земљорадња је била примарно занимање Срба у средњем веку. Међутим, изненађује грађа која показује структуру сточарске терминологије у централним областима државе краља Милутина. Преовлађује словенска лексика, мада би се унапред очекивао јак утицај староседелачког становништва, у овом случају Влаха, који су били бројни и бавили се највише сточарством. То влашко сточарско становништво имало је свакако већ изграђе-

ну сточарску терминологију. Тешко је објаснити зашто у српским повељама, па и у овој преовлађује словенска сточарска лексика: *во, јагње, кобила, коњ, крава, овца, свиња*. Када се види ова лексика и када се уједини са личним именима у влашким катунима, јасно нам буде да је славизација Влаха достигла већи степен него што се мисли.

Религијско-црквена терминологија представља по свом пореклу посебан проблем. Са примањем хришћанства примљене су и многе несловенске речи из круга вере и црквене организације. Многобројни термини из црквеног живота и устројства цркве потичу из грчког, јеврејског или неког другог медитеранског језика: *архијереј, архиепископ, дијак, ђакон, игумен, лавра, кандило, мейхохија, монастир, монах, шамјан*. У овој групи доста је несловенских речи, али има и словенских које се односе на веру: *вера, дух*.

На основу свега што је речено и анализе материјала забележеног у Бањској хрисовуљи јасно се види, па се тако може и закључити да у свим областима преовлађује лексика словенског порекла. Изузетак су термини који су везани за хришћанство, где је много страних елемената.

Summary

Milica Grković

THE BASIC CHARACTERISTICS OF LEGAL AND ECONOMIC TERMINOLOGY IN THE BANJSKA CHARTER

The Banjska Charter was written at the beginning of the 14th century. It has over 2000 lines of text, thus giving us a good picture of language in medieval Serbia. This paper gives an overview of the legal and economic terminology in the charter. This analysis shows that terminologies in medieval Serbia preserved a common character and that they were mostly of Slavic origin, with the exception of religious terminology, where terms of foreign origin prevailed.